

EN ÅTERBLICK PÅ AUGUSTI 1914

GUSTAF HELLSTRÖM-SÄLLSKAPET

Medlemsblad nr 29. Årgång 15
Våren 2015

ISSN 1653-0268

Innehåll

Om detta nummer av medlemsbladet	2
Ordföranden har ordet	3
En återblick på augusti 1914 (Gustaf Hellström)	
I. (DN 19.9.1915)	4
II. (DN 20–21.9 1915)	9
III. (DN 26.9.1915)	15
IV. (DN 3.10.1915)	23
Gustaf Hellström-sällskapets verksamhetsberättelse för år 2014	28
Hellström-Nytt...	31
Sponsorer samt faktaruta om Gustaf Hellström-sällskapet	32

Om detta nummer av medlemsbladet

Medlemsbladet inleds som vanligt med Disa Lundgrens ordförandesida. Mot slutet finns styrelsens verksamhetsberättelse och därefter "Hellström-Nytt..."

Huvudparten av innehållet utgörs dock av ytterligare en serie Hellström-artiklar från Paris under krigsåren. I sin uppsats "Gustaf Hellström, reporter" (*BLM* 1954) menar Jolo att dessa hör till "de märkligaste krigsbreven Hellström skrev".

Återblicken på de dramatiska händelserna i augusti 1914 ger dessutom ytterligare bakgrund till innehållet i Hellströms lilla bok *Joffre. Människan och härföraren*, som kommer att återges i sin helhet i nästa nummer av medlemsbladet. Både artiklarna och boken är skrivna 1915, och samtidigt som de är informativa blir de därmed en sorts tidsdokument. Joffre kunde ännu förefalla vara obestridd överbefälhavare och trots att Hellström försöker vara objektiv och hålla sig till fakta, så är han uppenbart smittad av den popularitet och beundran som Joffre ännu åtnjöt inom de breda lagren. Texterna är tidsdokument också så till vida att mycket som hänt under krigets inledningsskede ännu var oklart – också för militärerna och politikerna! Först efter kriget kunde Brieykommissionen försöka skapa en mer samlad bild av skeendet genom att gå igenom oräkneliga dokument och samla in vittnesmål från inte minst generalerna.
Red.

Framsidas foto visar tyskt infanteri på marsch genom Belgien i augusti 1914. Bilden finns i den amerikanske journalisten E. Alexander Powells bok Fighting in Flanders (1914). Det var Powells chaufför Donald Thompson som tog bilderna. Hellström använde sig av denna bok när han skrev romanen Den gången, något som vi ska återkomma till en annan gång.

Till alla våra medlemmar!

TACK för ert stöd och intresse under verksamhetsåret 2014!! I verksamhetsberättelsen kan ni se, att vi åstadkommit en hel del också detta år. Vi märker, att vår verksamhet blir alltmer känd, och det känns mycket stimulerande och gör det roligt att arbeta vidare för vårt uppdrag *att lyfta fram Gustaf Hellströms liv och verk!*

Så vi jobbar vidare 2015! En ny bok kommer att ges ut som nr 3 i vår skriftserie, och den kommer att med olika artiklar presentera *journalisten* Gustaf Hellström litet mer ingående. Redaktörer är i år Roland Persson och Lennart Leopold. Boken skall finnas klar till Bokfestivalen i Kristianstad 4-6 september, så välkomna då att köpa den på lördagen vid vårt bokbord på Lilla Torg. Vi har även tagit fram en helt ny Hellström-tröja. Också i år skall vi finnas med på Bokmässan i Göteborg 24–27 sept. Mitt nödrop om hjälp till bemanning (-kvinning!) fick omedelbart gensvar, så nu råder ingen ”personalbrist”, utan det ”ä bare å åk!” Tack för hjälpen!!

Också denna sommar skall vi ha fyra guidade kvällspromenader. Håll utkik på vår hemsida och i *Kristianstadsbladet* efter datum och VÄLKOMNA att ta en promenad med oss och lära känna mer om författare, som verkat i vår stad!

Vi håller på att planera för en ökad digitalisering av Hellströms verk. Men jag vill också erinra om att flera Hellströmverk redan finns tillgängliga som **talböcker**. Kolla på Biblioteket vilka titlar, som finns tillgängliga!

Nu närmast stundar vårt **årsmöte söndagen 19/4, kl 15 i Gustaf Hellström-rummet**. Vi är både glada och stolta över att Sveriges Pressombudsman Ola Sigvardsson – Tollarpspojke för övrigt – ville komma och dels berätta om sitt uppdrag som PO, dels fundera kring Gustaf Hellström som reporter/journalist. Vi hoppas på stor uppslutning, och eftersom det är ett offentligt arrangemang i samarbete med Folkuniversitetet är *alla* **VARMT VÄLKOMNA!** Sedvanliga förfriskningar bjuds det förstås på!

Tyvärr kommer vår styrelseledamot Sigurd Rothsten att flytta utomlands och han lämnar därför styrelsen vid årsmötet. Sigurd har varit en stor tillgång i styrelsearbetet, och hans insatser vid våra bokutgivningar och i andra sammanhang kan inte nog uppskattas! Ett **STORT TACK** till Sigurd för hans år i Gustaf Hellström-sällskapets styrelse!

TACK än en gång, trogna medlemmar, för ert stöd och er uppmuntran!! Det gör att vårt arbete känns både meningsfullt och roligt!!

Med hälsningar
Disa Lundgren
Ordförande

EN ÅTERBLICK PÅ AUGUSTI 1914

För Dagens Nyheter av GUSTAF HELLSTRÖM

I.

I denna och några följande artiklar skall ett försök göras att lämna en skildring av stämningen i Paris jämförd med den samtida ställningen vid fronten under krigets första sju, åtta veckor, med andra ord till och med det första slaget vid Aisne, dessa veckor under vilka, att döma av de tyska kommunikéerna, Frankrikes öde beseglades eller, rättare, borde ha beseglats, samtidigt som Frankrike självt, från att av okritiska eller okunniga personer ha som degenererat dömts till undergång, i stället reste sig starkare, mera samlat och mera självmedvetet än det varit sedan Napoleons glansdagar.

Vad stämningen i Paris från denna tid beträffar stöder jag mig på egna iakttagelser under ständiga vandringar och på grund av den beröring i vilken jag kom med olika franska samhällslager.¹ Vad åter ställningen vid fronten och de strategiska förändringarna där angår, har jag som underlag använt mig av en del franska och engelska skildringar från dessa oerhört dramatiska veckor. Naturligtvis varken äro eller kunna dessa skildringar vara uttömmande. Detaljer som skulle kunna kasta ljus över de mest gåtfulla händelserna under de första veckorna saknas ännu och komma av en massa anledningar att förbli dunkla åratals framåt. Men trots dessa luckor kan man genom en något så när noggrann jämförelse mellan de olika framställningarna skaffa sig en tämligen tillfylllestgörande föreställning om nödvändigheten eller motivet för de stora trupperörelser och frontförändringar som utmärkte krigets första månader i motsats mot dess senare skede.²

¹ Se reportage från denna tid i sällskapetets bok *1½ mil härifrån står världens största slag. Gustaf Hellström som korrespondent i första världskrigets Frankrike* (2014). Red. Lennart Leopold och Sigurd Rothstein. Visby: Nomen förlag

² Innehållet i Hellströms artiklar står sig relativt väl fortfarande idag, om vi bortser från saker som varken han eller den franska allmänheten ännu kunde känna till. Ibland men inte alltid är han själv väl medveten om sådana brister. För att få någorlunda grepp om denna problematik har Red. läst den franske generalen och krigshistorikern André Bourachots bok *Marshal Joffre. The Triumphs, Failures and Controversies of France's Commander-in-Chief in the Great War* (2014), Barnsley, South Yorkshire, England: Pen & Swords Books. (Franskt original 2013.) När Hellström skrev sina texter under 1915 tycktes den franske överbefälhavaren Joffre ännu okontroversiell. Joffre sågs nästan som en landsfader. Något som varken Hellström eller allmänheten kände till var den allt kraftigare interna kritik som i tysthet förekom i vissa armékretsar och även bland en del av nationalförsamlingens ledamöter – i själv verket skulle Joffre tvingas lämna sin befattning redan ett drygt år senare! Enligt Bourachots undersökning (som inte alls är okritisk mot Joffre och den högsta ledningen) visar sig denna interna kritik dock ofta ha varit orättvis och i många fall dåligt underbyggd. I det följande kommer vissa kompletteringar att kunna göras i noterna, men ett mer övergripande resonemang kring Hellströms uppfattning om Joffre får anstå till nästa medlemsblad.

En främling som i mitten av augusti anlände från, låt oss säga, Stockholm till Paris skulle helt säkert ha drabbats av en av de största överraskningarna i sitt liv. I stället för en stad i panik och en befolkning i ångest skulle han ha funnit två miljoner människor som med det största lugn förrättade sina dagliga sysslor. Med huvudet fullt av de tyska kommunikéernas segerbulletiner skulle han förmodligen ha tänkt: dessa människor ha förts bakom ljuset; man har ej vågat säga dem sanningen.

Han skulle haft både rätt och orätt i en sådan förmodan. Det kan ej med något skäl sägas att franska folket förts bakom ljuset, kanske med undantag av två fall, vilka senare skola anföras. Och även i dessa två fall borde det för den uppmärksamma läsaren vara klart hur den verkliga ställningen stod. I övrigt förtego de officiellt utfärdade kommunikéerna intet. Men helt annan sak är det *sätt* på vilket dessa officiella meddelanden trycktes och framför allt utlades av pressen, särskilt av några dess representanter. Fetstil och rubrikstil mitt inne i en rad vanlig tidningsstil förfela aldrig att göra sin verkan. Det var ej något tillbakahållande av fakta. Det var snarare en skönmålning av eller ett överdrivet viktläggande på vissa detaljer, som tyvärr i realiteten visade sig medföra små och mera övergående resultat.

Men för den som ej var en i Paris plötsligt neddimpan främling, för den som varit i tillfälle att från fientligheternas första början studera fransmännens hållning låg det med ens klart att det optimistiska allvar som besjälade hela folket hade sin näring ur helt andra källor än de stora bokstäverna i tidningspalterna.

Det fanns många anledningar för fransmännen att vara vid gott mod. Redan under krigets första dagar hade den tredje republiken vunnit sin första seger. Den var visserligen ej vunnit på slagfältet. Man skulle kunna kalla den en civil seger. Men den var icke mindre betydande för den skull. I själva verket kan man ej för högt beräkna dess värde. Den gav ryggrad åt hela folket. Den samlade med ens alla partier, ej i gemensam kärlek till fosterlandet (den har alltid funnits), men vad mera var, i förtroende till republiken och dess förmåga att föra krig. (Att man senare nödgades vidkänna en del beklagliga brister betyder vid *denna* tidpunkt det här är fråga om ingenting.) Den civila seger som vunnits var denna: mobiliseringen hade försiggått med minsta möjliga tidsutdräkt och största möjliga precision. Det är lätt att fatta vilket oerhört inflytande denna omständighet skulle utöva på ett folk som bar i färskt minne de sista damaskknapparna från 1870 samt otaliga debatter i kammare och tidningspress stödda på några sorgliga erfarenheter från höstmanövrer. Ännu så sent som i december 1913 hade den inflytelserike socialistdeputeranden, nuvarande med-

lemmen i regeringen Sembat³ i en bok med titeln *Faites la paix ou faites un roi* framhållit omöjligheten för en republik att föra krig.⁴ Ännu så sent som *i mitten av juli 1914* uppträdde Herriot, mär⁵ i Lyon, i senaten och avslöjade två beklämmande fakta: att franska armén saknade tungt artilleri och skodon för infanteriet. Men icke desto mindre: ett par veckor efter försiggick mobiliseringen med största tänkbara ordning och snabbhet. Den kom visserligen en fem, sex, allra minst fyra dagar efter den tyska. Men detta handikap kunde ej annat än lända Frankrike till heder och övertyga Europa om dess verkliga fredsvilja. I alla händelser: när nödvändigheten tvingade, visade det sig att trupptransporterna till depåerna och därifrån till fronten gingo så mönstergillt som den oinvigde medborgaren aldrig kunnat drömma sig till. Det var republikens första triumf och den täppte med ens till munnen på alla klentrogna.

Vidare: Frankrike var ej längre, som 1870, ensamt, Belgien stod i vapen. Man räknade väl knappast mycket på det så skändligt kränkta lilla landets armé. Men vad man i stället med så mycket större skäl ansåg sig kunna räkna med voro sådana faktorer som fortens kring Liège⁶ och Namur. *De* skulle stäcka tyskarnas framfart, till dess man i Frankrike hunnit gottgöra de fyra, fem dagarnas förlust i fråga om mobiliseringen.

Dessutom funnos där England och Ryssland! Om fransmännen i augusti i fjol vetat att det var *deras* armé som skulle få ta emot den första förfärliga chocken med så stor numerisk överlägsenhet och från det håll den kom, är det ganska antagligt att stämningen i landet varit en annan. Som det nu var, gjorde man sig de mest optimistiska föreställningar om vad England och Ryssland skulle uträtta. Den 8 augusti började de första engelska truppstyrkorna att debarkera och hälsades över hela landet med en oerhörd entusiasm. Om deras antal hade man då ingen klar föreställning. Att det hela inskränkte sig till 70,000 man visste man ej i de breda lagren. Men i stället fick man långa och för övrigt ganska sanna beskrivningar om de engelska soldaternas utmärkta kropps-konstitution, deras praktiska utrustning, deras ypperliga humör och deras behov av att raka sig. Den 15 var debarkeringen undanstökad, samtidigt som de

³ I *Dagens Nyheter* står ”nuvarande medlemmen i riksdagen Sembat” men Hellström har helt säkert avsett att ordalydelsen skulle vara ”nuvarande medlemmen i regeringen”. Socialisten och tidigare pacifisten Marcel Sembat (1862–1922) var visserligen deputerad i National-församlingen sedan 1893, men han ingick i två samlingsregeringar just under åren 1914–16 och var då minister för de offentliga arbetena.

⁴ Hellström missminner sig lite om bokens titel, som var *Faites un roi, sinon faites la paix* [ungefär: Skapa en kung, eller annars skapa fred]. Boken som kom 1911 kan laddas ned i sin helhet på följande adress: <https://archive.org/details/faitesunroisinon00sembuoft>.

⁵ Försvenskning av det franska ordet *maire*, borgmästare.

⁶ Texten i *Dagens Nyheter* använder genomgående fel accent i ortnamnet. Det står Liége i stället för det riktiga Liège. Rättat här i medlemsbladet.

afrikanska trupperna landsatts i Marseilles. Samma dag anlände sir John French till Paris och intet krönt huvud har hört ljudligare hurrarop mot trumhinnorna än han.⁷ Och så hade England sin mäktiga flotta. Ingen lekman kunde naturligtvis vid denna tidpunkt ana sig till vilken form kriget till sjöss skulle komma ta. Men det är med ett visst vemodigt leende man nu erinrar sig vad folk i spårvagnar, underjordiska järnvägar och restauranger väntade sig av Englands flotta.

Som alltid, när man står i början av ödesdigra händelser, spelade naturligtvis slagordet en i alldeles oerhört hög grad förbluffande roll. Detta gällde särskilt i fråga om den franska uppfattningen av Rysslands ingripande. Allt hade där gått bättre än man vågat hoppas. Mobiliseringen överträffade sig själv. Och så gjorde slagordet resten. Det var Times' berömda krigskorrespondent, överste Repington, som var dess fader. I en av sina profetior gav han den ryska armén smeknamnet ångvälden. Långsamt, men förkrossande, skulle den rulla fram på väg mot Berlin. Avståndet från Ostpreussen dit stod återgivet i den mest sangviniska pressen och man blev glatt förvånad över att det ej var längre. Det var som om man för detta avstånd glömde hur nära Paris låg tyska och belgiska gränserna. Jag vet få slagord i början av kriget som haft en så hypnotiserande verkan som överste Repingtons. Man läste om ångvälden i alla tidningar, man hörde ordet ångvälden på alla lokaler.

Det är mot bakgrunden av dessa faktorer man måste betrakta den optimism som besjälade Frankrike under krigets första veckor.

Men härtill kommo också de officiella meddelandena från fronterna och utläggningarna därav.

Vad visste man i Paris om ställningen där låt oss säga den 20 augusti, dagen för tyskarnas intåg i Brüssel, två dagar före det stora slaget längs Sambre vid Charleroi och Mons, den första väldiga sammandrabbningen?

Om man nu, ett år efteråt, läser genom tidningarna från dessa veckor är det en sak som närmast och skarpast faller i ögonen: fransmännens framgångar i Elsass-Lothringen. De voro för andra gången herrar över Mühlhausen! De stodo alldeles inpå Dieulze till Dehme! Joffre hade utfärdat sitt upprop till "les enfants d'Alsace" och i arméns namn hälsat dem välkomna som medborgare. Dessa framgångar visade sig senare vara av mycket ringa strategisk betydelse och utan något som helst inflytande på fälttåget i dess helhet mera än att [binda] en del tyska trupper längs ostfronten, sedan det visat sig att den huvudsakliga stöten var att vänta norrifrån. Men den moraliska verkan på den civila befolkningen var oerhörd. Rödbyxor i Mülhausen, Altkirsch och Guebwiller! Det var början till revanschen! Det var drömmen som blev verklighet! Varje franskt hjärta skälvde av glädje, även de hjärtan som före kriget varit mer eller mindre likgiltiga för den Elsass-Lothringiska frågan. Men nu var det krig, ett krig man påtvingats, och de som för några månader sedan av yverborna von Forstnar stämplats som

⁷ John French (1852–1925) utnämndes 1912 till brittisk generalstabschef (Chief of the Imperial General Staff) och blev fältmarskalk (Field Marshal) 1913. När första världskriget bröt ut i augusti 1914 fick han befälet över den brittiska expeditionskåren.

Wackes kunde snart åter få sjunga Marseljäsen med fulla strupar.⁸ De borttryckta provinsernas återinförlivande hade åter blivit en hjärtats åtrå, inte bara inom några Deroulède-Barrès-kretsar och bland "tidens ungdom".⁹ Det hade blivit en verklighet för allt folket, för bonden, vinodlaren och fiskaren lika väl som för medlemmarna i la Ligue patriotique. Det var också krigshändelserna på denna front som mest och utförligast kommenterades av pressen. Det var framgångarna där som satte de stora bokstäverna i sättarkasten i rörelse. Det var, helt naturligt för övrigt, för dem händelserna i Belgien fingo träda en smula i skuggan.

Dessutom voro kommunikéerna från nordfronten tämligen oklara. Den 6 augusti hade tyskarna efter 48 timmars kanonad bragt Lièges två östra fort, Fléron och Chaudefontaine, till tystnad och genom denna lucka inträngt i Liège. Kommunikéerna från den 7 omnämna också mycket riktigt detta. Men dagen efter dementeras detta med fetstil för att sedan ej mera korrigeras. Den 15 augusti föll det starkaste västfortet, Lonein, och tyskarna voro därmed herrar över det viktiga järnvägsnätet i sydöstra Belgien. Ej håller denna faktor har jag kunnat upptäcka i kommunikéerna från denna tid. Anledningen varför man ej gjorde allmänheten underrättad om dessa händelser får framtiden utvisa. Kanske visste regeringen ännu ej hur mycket kallt stål befolkningen kunde tåla. Säkert är att dessa forts ringa motståndskraft (liksom, några dagar efter, Namurs) var en av de första två obehagliga överraskningarna, som slog den högsta ledningen i ansiktet. Alla – utom naturligtvis tyskarna själva – hade väntat att de skulle kunna hålla sig åtminstone en fyra, fem dagar. Varför Liège-fortens fall ej meddelades får, som sagt, framtiden visa. Händelsens undanhållande vållade emellertid en hel del oklarhet bakom fronten, ehuru verkliga förhållandet borde vara klart för varje uppmärksam kommunikéläsare. Ty ingen torde ha kunnat tilltro tyskarna en sådan dristighet att rycka fram ända till Brüssel (vilket kommunikéerna meddelade) lämnande en ointagen fästning i flanken.

Dagarna strax före den 20 utfärdade krigsministeriet en resumé av de gångna veckorna. Den lydde i huvudsak så här:

Det är genom tyskarnas egna auktoriteter (sådana som v. Bernardhi, Falkenhayn, von der Goltz etc.) allmänt bekant att deras plan i första hand innebar en våldsam attack mot Nancyregionen. Man vet likaledes nu att en

⁸ Ur *Nordisk familjebok* (Uggleupplagan): "Zabernaffären kallas en för tysk militäranda före första världskriget betecknande episod 1913, som då väckte stort uppseende äfven utanför Tysklands gränser.

I den lilla elsassiska staden Zabern (Saverne) hade slitningar länge förekommit mellan garnisonens officerare och den civila [franska] befolkningen. En ung löjtnant Forstner hade tillsagt sina rekryter att militären ej finge låta sig ostraffadt hånas och att en soldat, som dödade en "wackes" (nedsättande benämning på infödda elsassare), som skymfat honom, skulle gå fri från straff och i stället få en penningbelöning. [---]"

⁹ Se Gustaf Hellströms artikelserie *Vår tids ungdom* i Medlemsbladen nr 27 och 28.

andra attack var planerad genom Belgien med omedelbar marsch mot franska gränsen.

Emellertid har denna dubbelplan strandat. Den som borde ha riktas mot Nancy har ännu knappast tagit form. Våra betäckningstrupper ha förmått tyskarna till beslutet att avstå därifrån.

Vad åter attacken genom Belgien beträffar, vet man att den ej medfört bättre lycka för fienden. Liège-fortens motstånd, den belgiska arméns tapperhet och ingripandet av vårt kavalleri ha medfört som resultat att tyskarna sedan åtta dagar nödgats klänga sig fast vid Meuse.

Alltså: tyskarnas första planer ha strandat. Se där det första resultatet att inregistrera.

Dessutom meddelades samtidigt att en stor sammandrabbning längs hela fronten var förestående och att utgången ej kunde förutses förrän inom åtta eller tio dagar.

Tio dagar efteråt stodo tyskarna framför Paris. Ulanpatruller voro synliga så långt ned som mellan Chantilly och Louvre.

Det franska folket tvingades göra den andra våldsamma andliga saltomortalen sedan sex veckor. Den första hade varit från Caillaux-processen och världskriget.¹⁰ Den andra var från världskriget till tyskarna utanför Paris!

II.

För en icke-fackman, som dag efter dag följer bulletinerna från slagfältet, går det till sist runt i huvudet. Han må köpa hem aldrig så många kartor, spika upp dem på väggarna och studera dem i detalj. Det enda han med glädje eller sorg (beroende på åt vilket håll hans sympatier ligga) kan konstatera är ungefär detta: Jaså, äro de där nu! Det hela inskränker sig till upplivandet av de geografiska kunskaperna. Namn på städer, höjder, skogar, floder och slätter införlivas på nytt med hans medvetande och bli föremål för en liten omplacering: de förflyttas från den torrare geografin över till den mera levande historien. Men den underliggande meningen med dessa trupprörelser och frontförändringar han följer på kartan är honom förborgad, naturligtvis med undantag av därav att han vet att båda de stridande vilja segra och att (i allmänhet) endast en av dem kan vinna.

¹⁰ Den sensationella rättegången mot Henriette Caillaux pågick under den s.k. svarta veckans första dagar och var då det allt dominerande inslaget i den franska pressen. Den avslutades samma dag som Österrike-Ungern förklarade krig mot Serbien, alltså den 28 juli 1914, med att hon frikändes, trots att hon bevisligen hade dödat chefredaktören Gaston Calmette på dagstidningen *Le Figaro* med ett pistolskott. (Calmette hade i sin tidning drivit en hätsk kampanj mot hennes make, Joseph Caillaux (1863–1944), politiker och minister i flera franska regeringar.) Försvarets vinnande argumentering var att hon som varande kvinna (sic) inte hade kunnat kontrollera sina våldsamma hatkänslor.

Men därmed har också kriget förlorat nio tiondelar av sitt intresse. Det är nämligen förvånansvärt hur snart man tröttnar på den sida av kriget som i dess början drar till sig alla ens tankar och kommer ens bröst att skälva: jag menar de personliga detaljerna, berättelserna om hjältedåd och lidanden, d.v.s. den rent individuella fysiska och moraliska sidan av kriget. Efter några månader har allt detta förlorat en stor del av sitt ursprungliga intresse. Man längtar efter att få svar på frågan: varför denna trupprörelse; varför denna frontförändring? Man längtar efter att få veta vad de ledande menat och mena, dessa underliga figurer som sitta lutade över kartor som ej alla äro lika dem vi spikat upp på våra väggar och där vi ej längre skulle känna oss hemmastadda, eftersom bokstäver, siffror, mystiska tecken och alla upptänkligt olika färgade streck och rutor ersatt de geografiska namn som äro oss bekanta. Vi längta efter att få lära känna ej endast den individuella soldatens låtanden och lidanden och slutliga öde, utan vad ledningens intentioner varit och äro, faktorerna den räknat med, riskerna den spelat med, de plötsligt uppdykande tillfälligheterna den använt sig av.

Men för att komma därhän är det nödvändigt att, låt vara i de allra bredaste linjer, söka göra sig en föreställning om den allmänna plan, de generella principer, på grundval av vilka de varandra närstående ledarna handla. Först sedan man känner dessa på förhand uppgjorda strategiska teorier, kan man göra sig reda för till vilken grad de visade sig bestå provet och i vilken mån andra faktorer, oberäknliga innan kriget blivit verklighet, hjälpte eller stjälpte dem.

Då von Schoen på kvällen den 3 augusti förklarade Frankrike krig,¹¹ var det ej endast två länder som av en eller annan uppkommen politisk komplikation ställdes i vapen mot varandra. Det var ej heller bara demokratien som tvingades att försvara sig mot autokratien. Det var en kamp mellan två mentaliteter, himmelsvitt skilda i allt, från privatlivets intimiteter ända upp till de ledande strategiska principerna.

Den fundamentala skillnaden mellan tysk och fransk strategi är denna: tyskarnas maxim lyder: slå hårt och slå snabbt, fransmännens: vänta och se. Då tyskarna säga: jag skall vinna om jag känner och handlar så som om jag nödvändigt måste vinna, svara fransmännen: jag har större utsikt att vinna om jag ständigt betänker hur jag skulle handla om jag kände mig själv underlägsen numerärt och materiellt.

Denna kontrast gör sig gällande i allt militärt i de båda länderna, ända ned till den andliga atmosfären i kasernerna. Den tyska hade blivit lärd att de tyska vapnens seger var odiskutabel och att den skulle bli lika snabb som fullständig. Den franska soldaten hade av sina officerare blivit lärd helt andra ting: om det någon gång skulle bli allvar av ha ni att vänta en fruktansvärd prövning; vi ha

¹¹ von Schoen var fram till krigsutbrottet tysk ambassadör i Paris.

numerärt överlägsna massor att kämpa med; reträtten får ej låta er fälla modet, den ingår i ledningens strategiska plan; det enda sättet att vinna segern är genom att söka utmatta motståndaren; det kommer att ta lång tid och det som krävs av er är just de egenskaper fienden anser er sakna: uthållighet, seghet. General Foch, Frankrikes förnämsta militära skriftställare, har uttryckt det i följande sentenser: Det slag är förlorat som man anser vara förlorat. Slag förloras moraliskt och det är därför moraliskt som slag vinnas. (Han visade själv sanningen av sina ord under den stora drabbningen vid Marne.)

”Slå hårt och slå snabbt”, ”vänta och se”, det var de två principerna som stodo mot varandra. Redan krigets första månader visade det respektiva värdet av dem båda. Under den första tiden såg det ut som om tyskarnas var den riktiga. En vecka efter, medan deras triumf föreföll avgörande, befanns fransmännens plan ha hemfört segern.

Antag att fem män stå emot tre och att vardera gruppen är jämställd vad kulturnivå och för striden nödvändiga hjälpmedel beträffar. Utgången av handgemänet borde stå utom allt tvivel, såvida de tre ej kunna manövrera så listigt att de lyckas dela upp de fem i smärre grupper av låt oss säga två, två och en. I det senare fallet böra de tre kunna övervinna de fem, därför att de *på en given plats och vid ett givet tillfälle* befinna sig i numerär överlägsenhet. Schematiskt sett är det första strategiska postulatet detta: för den numeriskt överlägsna gäller det att slå till så fort som möjligt med hela styrkan av sin överlägsenhet; för den underlägsne däremot gäller det att genom manövrering söka dela upp motståndarens styrkor, tvinga honom att slåss ”i portioner” och besegra honom, ej ”en gros”, utan i detalj.

För att nå detta mål använde sig den franska generalstaben av det slags taktik som fått namnet den öppna fyrkanten och dess ledande metod: ”de fristående reserverna”. Det var på denna alla de komplicerade rörelser vilade tack vare vilka fransmännen lyckades avvärja det förödande nederlag som i slutet av augusti måste ha förefallit som ett oundvikligt, ja, så gott som redan fullbordat faktum. Dess hemlighet ligger däri att trots i det hela numerär underlägsenhet kunna vid en avgörande tidpunkt till en viss avgörande punkt på slagfältet föra numerärt överlägsna truppstyrkor mot en i det hela överlägsen fiende.¹²

Denna strategi leder sitt ursprung från Napoleon. Den klargöres lättast genom några diagram, hämtade från sådana franska auktoriteter som generalerna Bonnal och Foch.

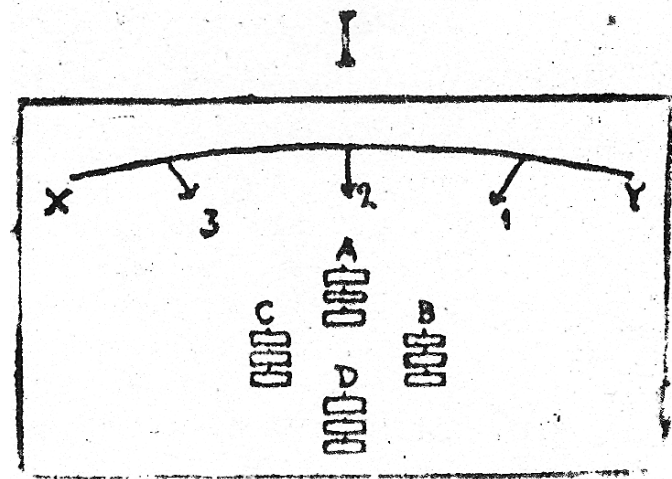
Låt oss antaga att en arméchef, kommenderande tolv armékårer, vet att han kommer att bli anfallen av en fientlig armé, bestående av sexton armékårer. Låt oss vidare kalla den förra vit, den senare svart. Det är tydligt att om vit helt enkelt nöjde sig med att sprida ut sina trupper i en linje och i en sådan ställning

¹² Bourachot går i sin bok inte in på den historiska och teoretiska bakgrunden till det som Hellström benämner ”den öppna fyrkanten” osv, men bokens framställning (s. 112) bekräftar att Joffre var förberedd på och åtminstone inför Marneslaget verkligen hann genomföra den avsedda typen av omfattande omgrupperingar i strategiskt syfte.

invänta fiendens angrepp [h]an skulle bli överflyglad på båda sina flyglar och slagen. Det är också tydligt att resultatet skulle bli detsamma om svart, i stället för att överflygla vit, med sin numerära överlägsenhet bröt genom vits center. Den senare måste därför vidtaga andra dispositioner.

En av dem är just den ovannämnda öppna fyrkanten. Vit arrangerar sina tolv armékårer i grupper av tre i varje och placerar dessa i vardera hörnet av en fyrkant så som diagram I visar.¹³

Vit befinner sig på defensiven och kan alltså ej veta på vilken punkt huvudattacken kommer att falla. Men i allmänhet har han snart kännning av från

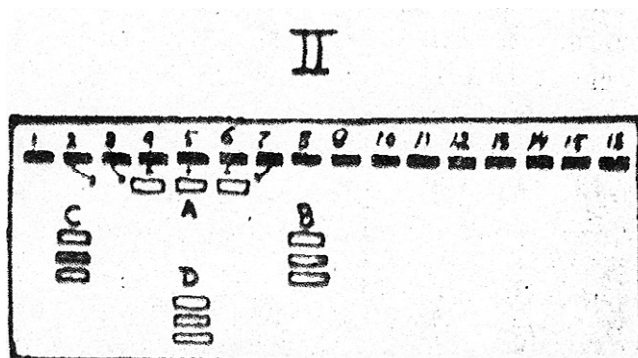
vilken riktning den är att vänta och arrangerar sina trupper med ansiktet dit, d.v.s. med kommunikationsanordningarna åt detta håll. Storleken av fyrkanten, i vars hörn vit placerat sina tolv armékårer, är underkastad två mycket viktiga villkor. Först och främst måste fyrkanten vara så stor att den lämnar manöverrum för var och en av de fyra grupperna att kunna sprida ut sig i linje.

Men å andra sidan måste fyr-

kanten vara så liten som möjligt. Ty på den snabbhet med vilken ett av de fyra hörnen kan sändas upp att understödja ett annat beror den lyckliga utgången av hela planen. I dessa två varandra motsägande, men absolut nödvändiga egenskaper hos fyrkanten ligger kvistigheten i hela denna strategi. Göres fyrkanten för liten och trupperna därigenom hindras att sprida sig, förlorar vit just vad han åsyftade: att på en *viss given punkt* vara den numerärt överlägsna. Göres fyrkanten däremot för vid, hinna hörnen B, C och D ej upp i tid för att undsätta det av fienden anfallna hörnet A.

Svart går till anfall i en utsträckt linje, ju mera utsträckt ju större antalet av hans trupper är. Ty för den numerärt överlägsne är det av allra största vikt att låta den underlägsne *samtidigt* få kännas vid *hela* massan av hans styrka och ej kasta emot honom en truppstyrka i dag, en annan i övermorgon. Svart kommer därför marscherande längs parallella vägar och dessa vägar ligga på samma gång också så långt från varandra att svart, när kontakt vunnits med fienden, kan breda ut och på så sätt använda sig av sina styrkor.

¹³ De sex i medlemsbladet återgivna diagrammen kom "genom ett missöde", som DN skriver, inte att publiceras tillsammans med artikeln den 20 september 1915 utan först dagen efter.

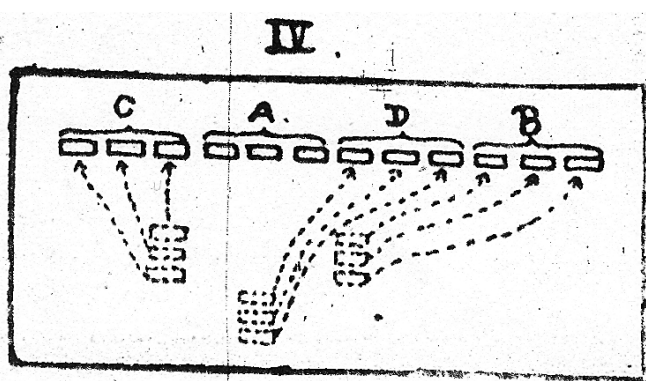
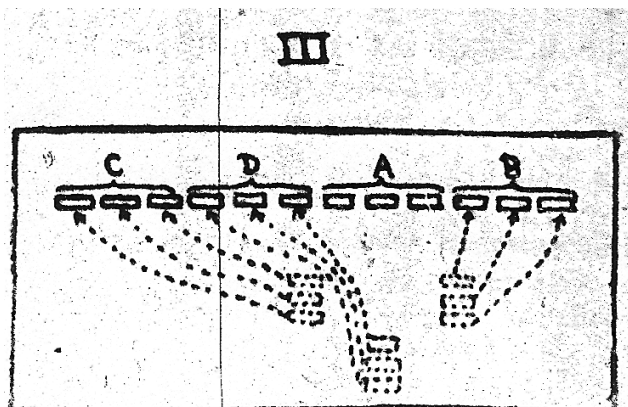

Låt oss säga att denna svart armés långa linje kommer i kontakt med vit armés fyrkant i hörnet A, så som diagram II visar. Det har blivit det s.k. operationshörnet. A sprider ut sina tre armékårer och får bära den första attacken. På denna armé ligger ett oerhört ansvar. Den är anfallen av betydligt större numerär.

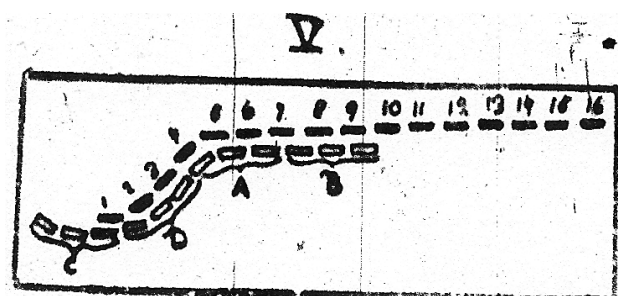
Den har emot sig svarts 4:e, 5:e och 6:e kårer, den har redan i början av sammandrabbningen dess 3:e och 7:e kårer på vardera flanken. Dess uppgift är att dra sig tillbaka i så god ordning som möjligt i ständig kontakt med fienden till dess B, C och D, de s.k. manövermassorna, hinna svänga upp. På det sätt på vilket denna reträtt företages kan utgången av hela fälttåget bero. I A:s händer ligger ej blott dess öde, utan också de tre övriga hörnens. För detta återtåg i god ordning kräves den högsta och starkaste moral från kommenderande generalen ned till mannen i ledet. Ett sådant återtåg betyder dygnslånga marscher, avbrutna av drabbningar; det betyder att hålla modet uppe, medan sårade kamrater måste lämnas ohjälpligt bakom, medan dödströtta soldater och hästar falla ur ledet och hamna i diket och fienden pressar på bakifrån.

Men under tiden denna reträtt försiggår ha de övriga hörnen, B, C och D, fått order att svänga upp, d.v.s. att komma upp i linje till höger och vänster om A. Samtidigt är det emellertid omöjligt för svart att veta i vilken riktning denna uppsvängning kommer att ske. Den kan antingen ske så att B rycker upp på A:s högra flygel, C sprider ut sig längst åt vänster och D kilar in sig mellan C och A. Eller också motsatsen: C rycker upp till vänster om A, B sprider ut sig längst till höger och D kilar in sig omedelbart på A:s högra flygel, som diagram III och IV visa.

Innan denna uppsvängning ägt rum kan svart ej vidtaga några nya dispositioner. Han vet, som sagt, ej om det kommer att bli en höger- eller vänstersväng. Vilka truppkoncentrationer han än utförde, skulle vit ögonblickligen svänga åt andra hållet. Svart måste hålla sin linje orubbad till dess han med säkerhet vet åt vilket håll vit ryckt upp.

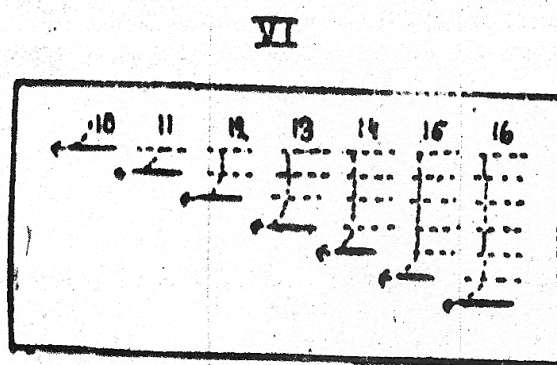

Vidare: den tid som vit behöver för att fullborda hela denna rörelse är jämförelsevis kort. Som förut nämnts, var snabbheten ett av de två huvudvillkoren, utan vilka den öppna fyrkanten skulle förlora hela sin mening.

I samma ögonblick svängningsmanövern fullbordats, ha vits och svarts respektive ställningar blivit helt annorlunda. Som diagram V visar, stå nu vits tolv armékårer mot nio av svart styrkas. Och ej nog därmed: av vits armé stå minst två kårer i svart armés högra flank. Vad svart styrkas övriga

truppförband (10–16) beträffar, ha de ”ingen chance”. De hinna ej föras upp i tid. Och detta av flera skäl; om svarts truppförband 10 till 16 skola kunna komma de nio övriga till hjälp måste t.ex. kåren nr 11 marschera *dubbelt* så långt som nr 10, kåren nr 12 tre gånger så långt som nr 10 o.s.v. till dess de kunna fullborda den nödvändiga räta vinkeln. (Se diagram VI) Hade det gällt så små truppförband som regementen eller brigader, vore saken lätt ordnad. Men när det som här är fråga om hela armékårer och avstånd på en tolv, femton mil, är det lätt att inse hur stora svårigheterna måste vara och hur stor tidsutdräkten måste bli. Detta innebär helt nya dispositioner i fråga om kommunikationsanordningar än den ledningen tagit. Vit hade ej att arbeta under samma svårighet. Också han måste visserligen svänga upp, men hans svängningsmanöver gick i samma riktning som det håll åt vilket ”hans näsa pekade” (se diagram I), medan svart måste göra en 90 graders vinkel, *om han skulle kunna kasta hela sin truppstyrka mot vit.*

Dessa äro några av de huvudsakliga skäl som göra att svart armés vänstra flygel ej har ”någon chance” i sammandrabbningen mellan vit styrkas tolv armékårer och dess egen högra flygel. Resultatet blir att vit armé tvingar svarts högra flygel att dra sig tillbaka så fort som möjligt und[an] numerärt överlägsna trupper. Samtidigt måste svarts

ledning ge order åt sin vänstra flygel, som intet motstånd rönt, att falla tillbaka för att hålla linje med den slagna hälften av styrkan. 12 man ha besegrat 16.

*Detta är också vad som hände under krigets tre första veckor, från och med slaget vid Charleroi och Mons till och med slaget vid Marne.*¹⁴

Joffre var beredd på en första våldsam huvudattack. Varifrån den skulle komma visste han ej. Till en början såg det ut som om den skulle komma från

¹⁴ Med ”krigets tre första veckor” avser Hellström här rimligen *stridernas* första tre veckor – slagen vid Charleroi och Mons stod den 21 augusti och slaget vid Marne inleddes den 6 september. Dock hade de allra första franska angreppen i Alsace inletts redan den 14 augusti.

Metzhållet. Några dagar senare funnos tecken som tydde på att fienden valt Ardennerna och Luxemburg. Först senare blev det klart att det var från Belgien man hade att vänta den.

De franska fjärde¹⁵ och femte arméerna jämte engelsmännen längs Meuse och Sambre blevo operationshörnet A i den öppna fyrkanten. (Inom parentes bör kanske tilläggas att denna fyrkant ej behöver vara eller är geometrisk. Den kan vara – och den var det i detta fall – en tidsfyrkant, med andra ord: hörnen B, C och D, de manövrerande massorna, äro så placerade att de *i tid* kunna svänga upp till sina positioner på båda sidor om A.) Manövermassorna lågo förlagda längs gränsen till Elsass, bakom linjen Toul–Verdun, i Paris och söder och väster därom, i Seinedalen, Kring Chalons, Langre, Dijon och Besançon.¹⁶

Sådan var i korthet Joffres plan. Den innebar oerhörda risker. Den spelade med faktorer som voro omöjliga att på förhand beräkna. En av dessa, den viktigaste av alla, var den: skulle den armé som nödgades mottaga den första våldsamma stöten, d.v.s. tjänstgöra som operationshorn, visa sig kunna uthärda chocken? Det var den stora frågan. På den kunde inga erfarenheter från något tidigare krig svara. Det var det första krig i vilket man använde sig av en verklig medborgararmé. Skulle dessa män, som för ett par tre dagar sedan varit arbetare, bönder, kontorister, affärsmän, studenter och konstnärer, kunna visa sig äga en moralisk styrka, stor nog att uthärda det som knäckt disciplinen t.o.m. på gamla yrkeshärlar: återtag?

Därom kunde ingen människa veta något på förhand – naturligtvis med undantag av tyskarna. *De visste* att ett sådant återtag skulle totalt demoralisera en armé av degenererade och sönderindividualiserade fransmän. Men alla andra voro ej lika färdiga med svaret som de.

I alla händelser: Joffre tog risken, kanske den ohyggligaste, mest ansvarsfulla risk som någonsin tagits av en enda man.

Vi skola i det följande se hur planen bestod provet och hur nära det var att den misslyckats.

III.

Tyskarna hade vid krigets utbrott så gott som alla trumf på hand. De hade förberett sig till kriget in i varje minsta tänkbara detalj. De hade valt tidpunkten för dess utbrott. Deras mobilisering var minst fyra dagar före fransmännens. Och eftersom de befunno sig på offensiven, var det strategiska initiativet deras: de

¹⁵ Hellström tycks vara felunderrättad. Den franska fjärde armén befann sig i Ardennerna.

¹⁶ Avstånden kan verka orimligt långa, men järnvägsnätet hade byggts ut rejält de sista åren före krigsutbrottet vilket gynnade fransmännen som ju var försvarare i eget land.

hade med andra ord alla utsikter att kunna forcera sin fälttågsplan på motståndaren, så mycket mera som deras numerär var betydligt överlägsen fransmännens.

Joffre hade ingenting annat att göra än att vänta och se varifrån huvudattacken skulle komma, för att sedan så fort om möjligt låta de tre manöverhörnerna i den strategiska fyrkanten svänga upp. Trots upprepade varningar, klängde man emellertid fast vid den uppställningsplan som utarbetats på grundval av erfarenheter från 1870 års kampanj. Man *ville* ej tro på att Tyskland skulle bryta Belgiens neutralitet. De trupper som voro avsedda att mottaga den första chocken hade därför lagts upp på en linje längs östra gränsen, med högra flanken vilande på Vogeserna, den vänstra på Namur och med reserverna bakom denna linje ända till väster om Paris, ja, med vissa truppförband, t.ex. marin-fysiljärerna, som sedan skulle spela en så hjältemodig roll under slaget vid Marne, ända ute vid kusten.

Fiendens brytande av Belgiens neutralitet nödvändiggjorde en snabb ändring av dispositionerna. En femte armé, som legat i reserv i trakten av Commercy, söder om St. Mihiel, skickades mot belgiska gränsen och intog sin ställning väster om Namur i riktning öster och väster längs floden Sambre, för att räcka handen åt engelsmännen, som fått sina positioner förlagda längre västerut, norr om Sambre längs kanalen till Condé.

Men ännu så länge visste man ej att det var från norr, från Belgien, den våldsamma attack skulle komma som tyskarna tänkt sig skola avgöra hela fälttåget i väster. Även sedan Liège efter ett par dagars belägring fallit ansågs ställningen god i Belgien, så mycket mera som den belgiska *armén* visade sig äga större motståndskraft än man vågat hoppas. Det är i detta avseende intressant att läsa tidningarnas krigsväderleksprofetior från dessa dagar i mitten av augusti. En sammandrabbning på denna del av fronten motsågs med optimism. Man till och med talade om de tyska truppernas farliga, ja hopplösa läge i Belgien, framslungade som de voro med två så starkt befästa platser som Antwerpen på ena sidan, Namur på den andra, med den belgiska armén ännu

obesegrad utanför Antwerpen och tre franska och två engelska armékårer (tillsammans något under 200,000 man) i ställning längs Sambre. Det talades till och med om att Brüssel skulle befrias och engelsmän och fransmän rycka fram så långt att engelsmännens vänstra flygel skulle komma i kontakt med belgierna utanför Antwerpen.

Man visste inte - - - Det var mycket man ej visste!

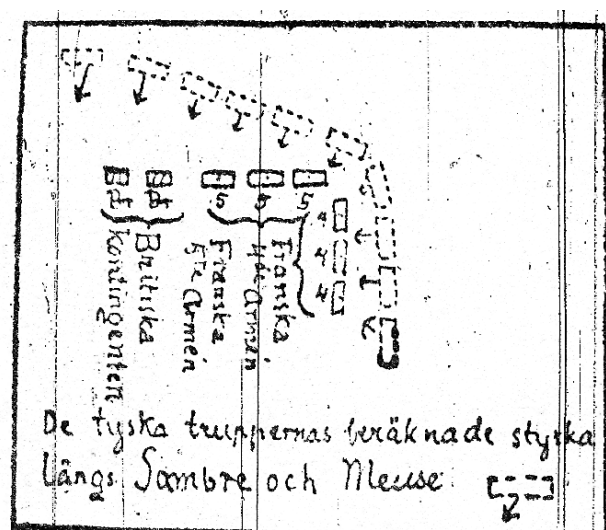

Fig. 1.

I alla händelser: omkring den tjugonde augusti befann sig den franska arméns hela första linje i kontakt med fienden från Vogeserna upp längs Sambre. Man väntade på varifrån huvudattacken skulle komma för att sätta reserverna ”i svängning”.

Två dagar efter var det blodiga slaget – längs Sambre och Meuse, vid Mons, vid Charleroi, vid Dinant – förlorat! Den fjärde armén längs Meuse upp till Namur,¹⁷ den femte från Namur längs Sambre voro i full reträtt! De två engelska armékåren, som anlänt först kvällen förut (den 21) löpte fara att bli omringade och tillintetgjorda!

Allt hade skett med en svindlande fart! Alla på förhand uppgjorda beäkningar hade krossats till smulor! Hur hade det gått till?

Katastrofen kan ej sägas bero på felräkningar från den franska generalstabens sida. Två oerhörda överraskningar sprungo plötsligt upp och blevo faktorer, dominerande alla andra.

Först och främst: man hade aldrig tänkt sig att tyskarna skulle kunna föra så stora truppmassor genom den i militärkretsar så kallade ”buteljalsen”, d.v.s. den endast två mil breda linjen Aachen–Liège. Engelska och franska beräkningar hade ställt antalet trupper att föra fram mot deras egen vänstra flygel till högst 400,000 man (fig. 1). Och Joffre hade, som förut nämnt, placerat två franska arméer om tre armékårer vardera och de 70,000 engelsmännen längs Meuse och Sambre, d.v.s. omkring 300,000 man mot 400,000.¹⁸ Som operationshorn ansågs tre mot fyra vara rundligt tilltaget. Emellertid var det ej mot 400,000 utan mot mer än det dubbla detta antal de allierade hade att hålla stånd. I själva verket befanns den tyska linjen ha följande utseende: längs i väster mot engelsmännens knappa två kårer kom von Kluck med *fem* kårer, var och en med sin extra division, d.v.s.

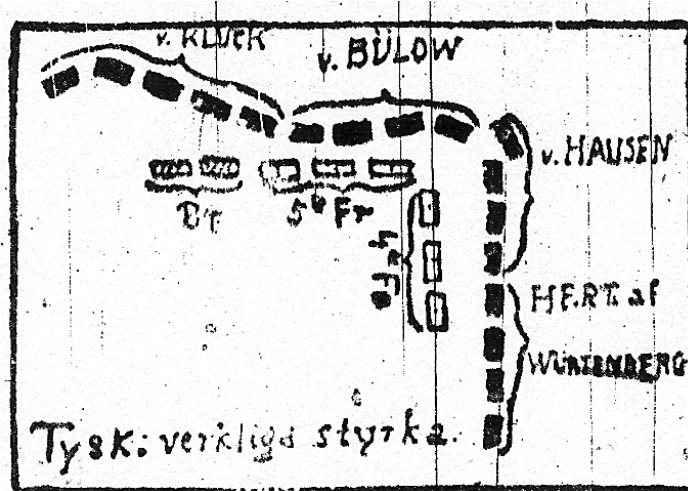

Fig. 2.

¹⁷ Som påpekats i en tidigare not var Hellström felunderrättad. De franska tredje och fjärde arméerna hade den 20 augusti inlett en av Joffre redan före kriget planerad storoffensiv i Ardennerna fem till tio mil åt sydost – något som Hellström inte nämner. Kanske har han uppfattat avstånden som kortare än de var. De bägge franska arméerna i Ardennerna besegrades på några dagar och liksom övriga franska stridande styrkor blev de beordrade att inleda vad som kommit att kallas ”den stora reträtten”.

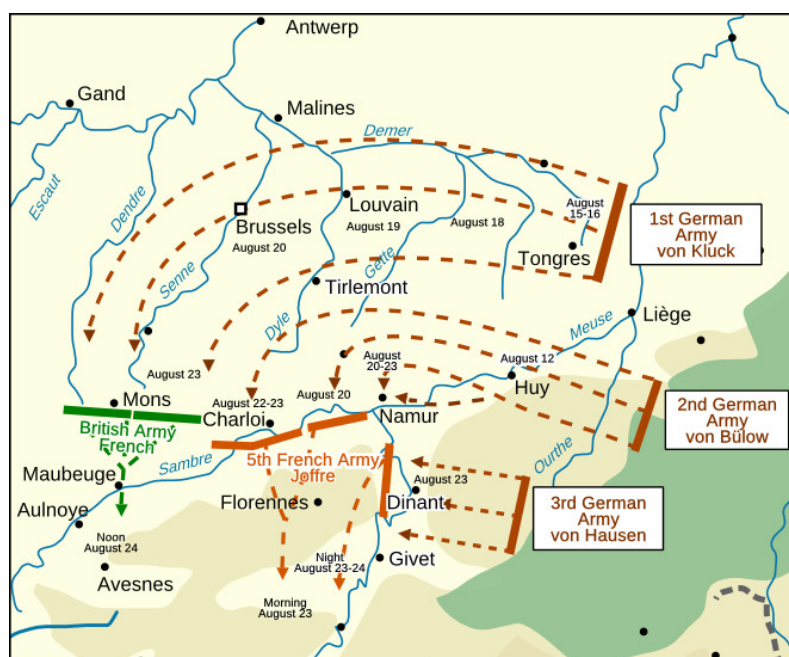
¹⁸ Red. har inte lyckats verifiera siffrorna i Hellströms framställning men klart är att den tyska sidan var överlägsen i manskap i det aktuella området.

med tre i stället för två divisioner på varje armékår. Längre österut mot den femte franska arméns tre kårer tågade von Bülow med fyra, bland dem gardena. Den franska fjärde arméns tre kårer stodo längs Meuse söder om Sambre mot hertigens av Würtemberg armé på likaledes minst fyra kårer.¹⁹

Men ej nog härmed: genom norra Ardennerna kom ytterligare en tysk armé under befäl av von Hausen. Om denna armés existens hade fransmännen ingen aning förrän den plötsligt uppträdde på scenen och kilade in sig mellan den fjärde och den femte franska armén (mellan Namur och Dinant). Den tycks ha bildats *efter* de första tyska truppkoncentreringarna, och Ardennernas skogar hade dolt dess frammarsch för franska rekognocerings-aeroplan. De avdelningar av den några flygare varit i tillfälle att upptäcka antogos tillhöra hertigens av Würtemberg trupper, vilka, som vi sett, sträckte sig i riktning norr och söder längs Meuses högra strand.

Det var alltså icke mindre än 17 armékårer, flera av dem försedda med reservdivisioner, som de allierades åtta hade att möta (fig. 2).

von Bülow, som haft den kortaste vägen att gå från Liège, var den förste att attackera. von Kluck, som måst göra den större svängen över Brüssel innan han kunde föra hela sin truppstyrka rakt söderut, kom i kontakt med engelsmännen någon dag senare (se karta nedan).²⁰ På kvällen den 20 augusti öppnade von Bülow eld mot de yttre fortet norr om Namur.

Den tyska framryckningen genom Belgien i augusti 1914²¹

¹⁹ Det var alltså i Ardennerna och inte vid Sambre som den franska fjärde armén mötte hertigens av Würtemberg armé.

²⁰ Hellströms figurer nr 3 och 4 är på mikrofilmen plottriga och den förstnämnda närmast helt oläsbar. De har därför ersatts med en karta hämtad från Wikipedia.

Med Namur ha vi kommit till den andra stora överraskningen för fransmännen. Forten i en halvcirkel norr om staden voro av den allra vitalaste betydelse. Så länge fästningarna kunde hålla ut behärskade de övergångarna över Sambre och Meuse, bakom vilka den franska defensiven låg. För det andra utgjorde de det stöd på vilket hela franska vänstra flygeln vilade. Tillsammans med de oväntat stora truppmassor tyskarna samlat här var det Namurs kollaps som på så förfärande kort tid avgjorde det hela. Omständigheterna under vilka Namur föll på så otroligt kort tid äro ännu ej kända i Frankrike. De utgöra ett av krigets stora mysterier.²² I alla händelser: den tjugoandra hade von Bülow överskridit Sambre, medan von Hausen trängde på österifrån (se karta). Båda voro i färd med att klippa av all kommunikation mellan fjärde och femte franska arméerna och cirkla in dem, medan von Kluck, som nu kommit i kontakt med engelsmännen, lät sin yttersta högra flygel göra en flankrörelse långt väster, för att över Tournai ringa in engelsmännen. Det blev en trettio timmars våldsamt strid. Charleroi togs och återtogs fem gånger. Gatorna lågo fulla av lik. Det var likadant vid Mons, varifrån ett engelskt ögonvittne berättat mig samma historia.²³

Det hela var lika blodigt som kort. Det fanns ingen annan utväg än reträtten, såvida ej hela operationshörnet skulle förintas.

En sådan reträtt ingick visserligen i den franska ledningens strategi, vilken, enligt vad vi i en föregående artikel sett, vilade på teorin om den öppna fyrkanten. Men nu, efter Namurs oförmodat snabba fall och under trycket av oerhört överlägsna fientliga truppmassor, måste operationshörnets återtåg göras så snabbt som möjligt. De tre manövrerande hörnen, d.v.s. reserverna, stodo alltför långt borta för att hinna svänga upp i tid på den punkt som var den lämpligaste. Med andra ord: fyrkanten hade felet att vara för stor. Joffre såg sig fördenskull nödsakad att låta operationshörnet falla så långt tillbaka att han kunde kasta *alla* sina reserver mot fienden. Detta betydde i annat och mer målande språk: *han måste prisge ett tiotal av Frankrikes rikaste och industriellt flitigaste provinser åt fienden.*

Och vidare, som vi i föregående artikel sett, beror hela kampanjens utgång på den ordning med vilken operationshörnets återtåg sker. Kan fienden lyckas

²¹ Källa: "German advance through Belgium, August 1914" by derivative work by Maxx12 - Essen, Léon van der, Tinodela. Licensed under CC BY-SA 3.0 via Wikimedia Commons - http://commons.wikimedia.org/wiki/File:German_advance_through_Belgium,_August_1914.png#mediaviewer/File:German_advance_through_Belgium,_August_1914.png

²² Till skillnad mot de franska trupperna hade det tyska infanteriet redan i krigets inledningsfas massivt artilleristöd vid sina attacker, så en delförklaring till de snabba framgångarna var att det tyska grova artilleriet (42 cm och 30,5 cm) metodiskt kunde slå ut fortet ett efter ett.

²³ Se sällskapets bok *1½ mil härifrån står världens största slag. Gustaf Hellström som korrespondent i första världskrigets Frankrike*, s.65f.

helt och hållet omringa operationshörnet eller demoralisera det innan reservernas uppsvängning ägt rum, är fälttåget vunnet. Med andra ord och på ett tydligare språk: det gällde för dessa 300,000 slagna att retirera snabbt och utan att känna sig besegrade.

Principen för en reträtt ”i god ordning” är: en avdelning av hären slåss, medan den andra skickas i förväg att vila, för att sedan i sin ordning låta den första passera förbi medan den själv upptager striden. Detta är teorien. I praktiken betyder det mycket liten vila. Engelska skildringar från general Frenchs återtåg visa att truppförband nödgades marschera dygn efter dygn, då och då med två timmars rast. Och om man därtill betänker att de samtidigt hade att leverera sådana bataljer som de vid Le Cateau och Landrecies, av vilka den senare utkämpades på natten av uttröttade trupper, kan man möjligen göra sig en svag föreställning om vilken otrolig uthållighet, vilken underbart hög moralisk prestation som kräves av alla, från generalen ned till mannen i ledet.

Jag tar mig friheten att göra några utdrag ur en engelsk bataljonsläkares skildringar från denna reträtt, som i fråga om disciplin, seghet och gott mod mer än en gång kommer en att tänka på Xenofons *Anabasis*.²⁴ Han hade varit med vid nattbataljen i Landrecies den 26 och fortsätter:

Reträtten var icke mindre prövande än själva slaget. Det var ännu alldeles mörkt när ordern kom, och artilleri, träng och infanteri voro ett enda virrvarr. Karlarna voro uttröttade redan vid starten, men de trampade i alla fall iväg. Det var aldrig en paus, aldrig en halt, fastän hästar störtade mellan skaklarna och soldater föllo ur leden och rullade ned i diken. Tunga kanoner välte i mörkret i diken, men det var ej tid att få dem på rätt köl igen. De gjordes endast obrukbara. När hästarna ej orkade dra längre, kastades vagnslasterna i diket. Och under tiden kämpade vårt uttröttade infanteri bakom oss.

Så gick hela dagen. Mörkret föll. Vi marscherade fortfarande. Jag satt och sov i sadeln, vaknade till då och då. Fortfarande ingenting annat än hjulen som gnisslade och soldaternas tramp, tramp, tramp. Jag kan inte ge någon sammanhängande skildring av natten som följde. Jag ville bara sova; varje fiber i min kropp värkte. Och så törsten! Jag hade glömt att känna hunger. Men jag törstade så som jag endast törstat en gång förr i mitt liv: i öknen nära Khartum. Omkring midnatt nådde vi Estrées, där det sagts att vi skulle få gå i bivuak. Jag frågade en stabsofficer var 14:e fältambulansen skulle kampera. ”Kampera”, utropade han, ”här kamperas inte! Ordern har blivit ändrad. Ni måste marschera på!”

Kolonnen hasade sig vidare fram. Efter ytterligare ett par timmar kunde jag inte längre hålla mig i sadeln. Tillsammans med en annan officer

²⁴ *Anabasis* är skildringen av en grekisk truppstyrkas strapatsrika vandring år 401 f.Kr. genom Mindre Asien ner till Egeiska havet. Som helklassiker på läroverket i Kristianstad hade Hellström naturligtvis läst Xenofons skildring i original.

satt jag av vid sidan av vägen och med tyglarna om ena armen somnade jag in. Två timmar efteråt vaknade vi. Gryningen bröt just fram över kullarna. Kolonnerna gnisslade och pustade sig fortfarande framåt, mera sovande än vakna, men i alla fall i rörelse, en underbar triumf av viljan över den döds-trötta kroppen. Men vad kostade ej detta på nerver och vitalitet. Man kunde se det med ens genom att kasta en blick på karlarna. Jag såg hur uttrasad min kamrat såg ut. Han gjorde samma iakttagelser visavi mig. Han sade: ”Är det inte underligt hur en sådan här historia tar på en! Du ser precis ut som om du stigit upp från en lång och mycket svår sjukdom. Och bara för tre dagar sedan såg du ut som om du vore av stål”.

Vid soluppgången hade han och jag hunnit upp två av våra ambulansvagnar och en filtreringsmaskin. Tack vare den långa marschen och vagnarnas slängning voro de sårade i ett sådant utmattningstillstånd att jag beslöt att ge dem lite biffte.²⁵ Jag gav kapten F. order att rida i förväg till någon bondgård och söka skaffa vatten. I samma ögonblick kom en infanteribataljon upp mot oss. Alla rusade med ens mot vattentunnorna. Jag red upp till dem och sade att det var mycket litet vatten kvar och att det behövdes för deras sårade kamrater. Jag är själv törstig, sade jag, och jag är ledsen för er, pojkar, men saken är att de sårade måste komma först. De svarade med detsamma: Alldeles riktigt, sir, vi visste inte att det var en ambulansvattentunna! Utan att mumla en enda svordom, marscherade bataljonen törstig vidare.

Under omständigheter som dessa, under ständiga strider tågade 300,000 man, eller rättare sagt det som var kvar av dem, söderut, dag och natt. Och det var en sådan armé som efter mer än en veckas reträtt skulle vara färdig att åter upptaga kampen, nej, att kasta den framryckande fienden tillbaka! Här hade Joffre ett enastående tillfälle att pröva den moraliska halten hos sina medborgarsoldater.²⁶ Att engelsmännen kunde hålla ut var kanske, när allt kommer omkring, mindre märkvärdigt. De voro reguljära soldater och de flesta av dem hade varit i elden förut. Men att 240,000 man, som för endast tre veckor sedan haft sina dagar fyllda av fredliga sysselsättningar, skulle kunna ej blott uthärda dessa övermänskliga strapatser, utan också, när kommandot till anfall ljöd, prestera en otrolig élan – detta kommer att höra till de största och ärorikaste sidorna i

²⁵ Biffte, från engelska beef tea, är en mycket kraftig ”buljong” gjord på oxstek. På franska: l’essence de boeuf.

²⁶ Frankrike hade några år tidigare infört treårig allmän värnplikt. Tidigare hade den varit ettårig och sedan tvåårig. Dock visade sig både befäl och soldater i den franska armén vara dåligt förberedda för den moderna tidens krigföring. Under inledningsskedet var exempelvis samordningen mellan artilleri och infanteri ofta bristfällig. Det hände att entusiastiska bajonettanfall inleddes innan artilleriet ens kommit på plats, ett artilleri som inte alltid visste var fienden befann sig när man väl började skjuta. Flera tiotusentals franska soldater lär på så vis ha dödats av de egna. (Bourachot, s. 108.)

Frankrikes, ja i Europas historia. Det förefaller nu fantastiskt att det verkligen kunde lyckas. Det förefaller så obegripligt hur en ensam man kunde våga risken. Ty det får ej glömmas att ej hela återtåget utgjordes av nederlag. Vid Guise t.ex. hade fransmännen vunnit så betydande framgångar och gjort en sådan bräcka i tyskarnas linje att den där kommenderande generalen bad Joffre om tillstånd att plocka frukterna av segern, d.v.s. att få avancera ytterligare. Joffres svar var: ”Håll positionen ännu några timmar, men ej mera; fortsatt sedan reträtten”.

Naturligtvis: alla visade ej prov på samma uthållighet. Det fanns regementen där det vissa ögonblick såg ut som om paniken vore oundviklig och där t.o.m. officerarna själva ansågo att det stora nederlaget redan var ett fullbordat faktum och att historien från 1870 skulle upprepas på nytt. Men med en hårdhet som inga invändningar ville veta av avskedade Joffre chefer som ej visade sig kunna hålla uppe det nödvändigaste av allt under reträtten: disciplinen. Enbart under detta återtåg skildes ej mindre än 43 generaler från de kommandon de innehåft längs Sambre.²⁷

Den 1 september gavs order till halt längs hela linjen:

”Timmen har slagit då framryckningen måste ske till varje pris och det då på den plats där vi stå, hellre än att vika.”

Engelsmännen hade förlorat omkring 13,000 man i döda, sårade och fångar. Hela regementen, som t.ex. Gordon Highlanders, blevo avskurna och kringrända. Om fransmännens förluster vet man intet. Huru stora de än voro, uppvägdes de dock av detta: den franska medborgaren hade lärt känna sig själv som soldat; han visste vad han kunde prestera; hans ledare visste vad de kunde begära av honom.²⁸

²⁷ Man måste minnas att knappast några franska militärer hade erfarenhet av ett modernt europeiskt krig. Hade de någon stridserfarenhet alls var det av kampanjer i kolonierna med oftast begränsade och kortvariga strider. Orsakerna till att generaler framtogs befälet kunde därför vara inkompetens att leda trupper i sådana omfattande strider, som det nu gällde, men inte sällan var anledningen helt enkelt att fysisk och/eller psykisk utmattning hade gjort dem odugliga som befälhavare (åtminstone för en tid). Blodiga, flera dygn långa slag och inte minst den långa och mödosamma reträtten tog ut sin rätt – en general måste tillbringa största delen av tiden på hästryggen för att alls kunna hålla kontakt med sina trupper. Man ska då veta att medelåldern för de aktiva franska generalerna var över 60 år. Vid mobiliseringen hade dessutom ett åttiototal pensionerade generaler kallats tillbaka i tjänst, och dessa var sannolikt inte längre aktiva ryttare... Många av de generaler som förlorat sina kommandon var i fortsättningen bittra fiender till Joffre och den franska generalstaben, och eftersom de flesta höga militärer hade nära kontakt med åtminstone någon riksdagsman påverkade detta missnöje på längre sikt stämningen i Nationalförsamlingen. (Bourachot, s. 180ff).

²⁸ Enligt sentida beräkningar uppgick de franska förlusterna (döda, sårade och saknade) till 216 000 män i augusti och 238 000 i september. Under Verdunslaget 1916 var förlusterna också förfärande, men utslagna på de nio månader slaget pågick blir siffrorna dock mindre per månad. Förlusterna i augusti 1914 var dessutom proportionellt ännu mycket större – om man tar hänsyn till att striderna ju inte började förrän efter mitten av månaden. (Bourachot, s. 109)

Redaktörens anmärkning: Här slutar den tredje artikeln i *Dagens Nyheter* i stället för att redogöra för slaget vid Marne mer detaljerat än vad som sker i nästa artikels inledande stycken. (Har en tänkt fortsättning möjligen kommit bort vid redigeringen?) För att avsluta Hellströms resonemang om den öppna fyrkanten kan dock sägas att den långa strategiska reträtten avbröts några mil norr om Paris. Där skedde alltså verkligen den koncentration av de brittiska och franska styrkorna som Hellström förutskickar ovan (s. 15) när han skriver att den öppna fyrkanten "kan vara – och den var det i detta fall – en tidsfyrkant" osv. Dagarna före Marneslaget skapades en fransk sjätte armé på kort tid av enheter som förflyttats per järnväg från Elsass (Alsace) på den nordöstra fronten – det tog knappt mer än en dag att flytta de viktigaste enheterna till Paris. Så kom den 6 september, då Joffre satsade allt på offensiven. Generalordern gick ut på att alla enheter skulle rycka fram till varje pris eller gå under på stället. Den som retirerade skulle straffas på det strängaste.

Strider rasade därefter inte bara vid Marne utan slag pågick samtidigt längs en bred front från väster om Paris och långt österut. Utfallet blev att de tyska arméerna drevs tillbaka norrut men att de sedan lika överraskande bet sig fast vid floden Aisne norr om Reims, där de grävde ned sig och höll stånd. Därmed avslutades de rörliga inledande striderna med en stor fransk seger, vilken dock inte innebar något slut på kriget. I stället startade det skyttegravskrig, som under de närmste åren skulle prägla västfronten.

Red.

IV.

Omkring, eller rättare, strax före den 20 augusti hade krigsministeriet underrättat Frankrike om att en strid vid belgiska gränsen var omedelbart förestående. Kommunikén hade också meddelat att resultatet av sammandrabbningen ej kunde bli känt inom de närmaste tio dagarna, samtidigt som alla uppmanades att hysa de allra bästa förhoppningar.

De två, tre veckor som följde detta manifest komma utan något om helst tvivel att räknas som de allra vackraste i Frankrikes historia. Under dessa veckor var det ej blott franska fältherreegenskaper som visade sig överlägsna decenniernas krigsförberedelser och den oerhörda tyngden av ojämförligt större truppmassor; det var ej heller bara den franska medborgarsoldaten som visat sig besitta egenskaper man knappast tilltrött honom. Under dessa veckor, eller rättare sagt, under endast ett par dagar av dessa veckor var det som om det nya Frankrike sprungit fram, klart och obevekligt som tanken ur Minervas panna, formfulländat som Venus ur vågen. Dessa dagar voro ett av de sällsynta ögonblick i historien då ett helt folk plötsligt tycks få skepnad av en enda individ, ställd inför den stora katastrofen i sitt liv, öga mot öga med ödet, i lugn samlande alla

sina medvetna och omedvetna krafter. Ingen ängslan, ingen ångest, ingen panik, intet sökande till höger eller vänster efter någon skyldig som framkallat detta. Endast ett: lugn, lugn, lugn.

Dessa dagar ha bränt sig in i mitt minne så att även om jag skulle glömma allt annat, allt som rört mig själv personligen tusen gånger närmare – dem skall jag aldrig glömma, dessa dagar i sol, dessa nätter med en stor augustimåne över vita, tysta hus.

Och detta stolta, bergfasta lugn förefaller en nu efteråt så mycket mera sagolikt som det var så otroligt plötsligt den hela, fulla sanningen blev känd att bäras av dem som lämnats hemma, åldriga fäder och mödrar, hustrur och systrar och fästmör.

*

Det är av ett oerhört stort intresse att nu ett år efteråt gå genom kommunikéerna från dessa dagar.²⁹

Som i föregående artikel visats var det stora slaget vid Sambre och Meuse avgjort redan den 22 och reträtten utesluter hela den franska vänstra flygeln i full gång den 23:e, då engelsmännen sist av alla fingo order att dra sig tillbaka. (Denna order hade av ännu ej uppklarade anledningar meddelats general French över ett dygn försenad, vilket gjorde hans ställning ännu mera kritisk och hans räddande av den engelska hären undan kringränning än mera beundransvärt.)

Dag för dag under hela veckans lopp in i den nästa fortsättes återtagandet genom hela norra Frankrike.

Vad ha de officiella kommunikéerna att säga därom? Den 24, alltså två dagar efter slagets avgörande, låta underrättelserna från norra fronten så här: det stora slaget fortsätter i Belgien mellan Mons, Charleroi och Namur. Dessutom meddelas att fortet kring Liège ännu höll ut, att de allierades trupper överallt tagit offensiven, att man befanns ha mot sig nästan hela totaliteten av den tyska armén och att slaget komme att vara flera dagar.

Den 25 augusti har kommunikén följande utseende: Vår stora offensiv i Belgien har ej lyckats bryta de tyska linjerna. Efter blodiga strider falla våra trupper tillbaka till sina betäckningspositioner. Kommunikén från samma natt meddelar att general Joffre givit order om att *de allierades armé under någon tid kommer att hålla sig på defensiven*. Samtidigt meddelas att förlusterna på ömse sidor äro betydliga, icke minst på den tyska, vars armé lidit till den grad att den måst avbryta sin motattack för att etablera nya positioner. Vidare: det är beklagligt att vår anfallsplan på grund av oförutsedda svårigheter ej lyckats. Detta hade förkortat kriget, men våra försvarsställningar äro fortfarande orörda med en redan försvagad fiende framför sig. Kommunikén den 26 lyder så: de

²⁹ Hellström skriver i det följande om vad tidningar och allmänhet fick veta – nästan inget! Vad värre var: de krigförande enheterna ända upp på generalsnivå visste heller knappast mer än vad som hände i den egna allra närmaste omgivningen. (Bourachot, s. 106)

fransk-engelska trupperna ha upptagit en front, passerande i närheten av Givet. De ha nått denna front under strider, under vilka motståndaren måst upphöra med sin offensiv.

Den 27: De fransk-engelska linjerna ha måst dra sig tillbaka. En ny ministär har bildats med Millerand som krigsminister. Galliéni har utnämnts till generalguvernör i Paris.

Den 28: Situationen i norr har ej förändrats, trots det att engelsmännen måst dra sig en smula tillbaka.

Som vi av dessa utdrag ur kommuni­kéerna finna, hade ännu den 29 augusti inga som helst uppgifter givits om *var* de allierade och de tyska trupperna i verkligheten stodo. Man hade knappast annat än lösa rykten och hörsägn­er att hålla sig till. Där borde visserligen ha funnits ett faktum att stödja sig på: flyktingarna och deras berättelser. I tusen och åter tusen strömmade de ut från Nordbanans järnvägsstation. Till en början hade det varit mest belgier. Men nu kommo också fransmännen, bönder och kvinnor från de norra provinserna. I långa rader med bylten och de allra outhärligaste förnödenheter uppstaplade på dragkärror hasade sig den trista och tysta kolonnen fram längs boulevard Sebastopol. Men på ens frågor var de kommit ifrån och vad slags tyska trupper de sett kom svaret ulaner. Detta ord, "ulaner", som hos flyktingarna in­jagade den allra största skräck, verkade i visst avseende lugnande på parisaren. Ty man visste i Paris redan då så pass mycket om fiendens sätt att föra krig att man kände hans metod att långt i förväg sända större eller mindre kavalleri-avdelningar för att sprida skräck bland den civila befolkningen och på så sätt påverka den allmänna opinionen i riktning mot panik och tryck på parlamentet.

I alla händelser: hur liten eller hur stor tilltro man än satte till flyktingars berättelser, lösa rykten och "initierades" förtroenden, så mycket är säkert: den eller de ansvariga hade fördolt det verkliga läget. Handlade man rätt eller orätt? Det är omöjligt att säga. Detta är ett sådant fall då resultatet omöjligt kan beräknas i förväg. Endast erfarenheten själv kan ge svar på frågan. Där funnos endast två alternativ att välja på: hela sanningen eller vaga meddelanden om situationen i allmänhet. Regeringens sätt att resonera i detta fall är ännu så länge en hemlighet med undantag av för ett fåtal initierade. Men man torde utan några alltför stora svårigheter kunna ana dess sätt att tänka och besluta i fråga om kommuni­kéernas slutliga utformande. Om man i de officiella meddelandena från fronten skulle framställa situationen som den verkligen var, måste man först och främst känna sig säker på den moraliska styrkan hos befolkningen bakom de kämpande leden. Man måste vara säker på att ej genom sanningen framkalla en plötslig och ödesdiger panik. För det andra måste man ge en förklaring på general Joffres strategiska plan, vad *han* menade med denna långa reträtt, om den ej var ett nederlag, varför *han* ansåg sig kunna vara säkrare på den slutliga segern om han prissgav Frankrikes rikaste provinser i norr åt fienden i stället för att sända till de tillbakafallande arméernas hjälp alla de reservtrupper som funnos i och omkring Paris och i södra och östra Frankrike. Men nu är för-

hållandet med strategien detta: den har ej som så många andra vetenskaper tillhandahållits massan i populariserad form. Och vidare: en sådan i hast kring-spridd Handbok i krigföringskonst, avsedd för folket, skulle i ett slag ha visat *att i detta ögonblick hela Frankrikes öde låg i en enda mans hand, Joffres*. Och detta kunde ha varit farligt i ett land som Frankrike, där man med rätta har en viss misstro mot en mans-ansvarigheten. Ej därför att man ej trodde på Joffre. Mannen av folket visste före krigets utbrott mycket litet om denne man, som utom sin speciella sfär gjort ringa, om något väsen av sig. Mannen av folket hade blivit sagd att han var en "djävla karl" och accepterade etiketten. Men också en "djävla karl" kan räkna fel. Kanske hans plan inte var den riktiga, hur finurlig den än kunde se ut på papperet?

Förmodligen var det ungefär så man resonerade inom regeringen då man valde det andra alternativet: allmänna uttalanden.

Taktiken kunde emellertid ej fortgå i längden. Därtill var tyskarnas frammarsch för snabb. Sanningen *måste* en gång fram. Och det fort! Där var ej ens tid att ge befolkningen ett par dagars förberedelser på vad som skulle komma, annars kunde det bli för sent och parisarna höra kanonerna dåna utanför Paris och det som man avsett avvärja förverkligas: paniken.

Den 28 augusti lydde, som vi ovan sett, kommunikén så här: Situationen i norr är oförändrad, trots det att engelsmännen måst dra sig en smula tillbaka.

Den 29 hade kommunikén följande utseende: Situationen vid norra fronten, *från Somme till Vogeserna*, är densamma som i går.

Det ser ju ganska oskyldigt ut. Men med de två orden: från Somme, hade man plötsligt frångått sin förra princip och för första gången sedan slaget vid Mons och Charleroi givit något så när exakta uppgifter om *var* den tyska högra flygeln befann sig.

Redan framme vid Somme! Inte längre från Paris!

Dagen efter meddelade kommunikén att tyskarna stodo vid Aisne och att fransmännen måst dra sig tillbaka. Tre dagar efter stod fienden i Senlis och Chantilly, *40 kilometer från Paris*, och deras ulanpatruller voro ännu närmare.

Den dagen var den 2 september. Den dagen hade under decennier fört med sig ett av fransmännens bittraste och fiendens stoltaste minnen: Sedan!

Det kräves ej någon särskilt utpräglad eller upparbetad inbillningsförmåga för att förstå vad man under dessa dagar kände i Paris och Frankrike.

Den 2 september för fyra och ett halvt decennier sedan hade Frankrike fallit som kejsardöme. Nu, den 2 september, stod republiken inför sitt mest ödesdigra ögonblick, den fria, den fredsälskande, den flitiga, den trots allt politiskt käbbel lyckliga tredje republiken.

Samma kväll lämnade presidenten och regeringen Paris. Endast Delcassé stannade kvar.³⁰

³⁰ Théophile Pierre Delcassé (1852–1923) hade i olika regeringar före kriget varit kolonialminister, utrikesminister och marinminister. Under 1913 var han fransk ambassadör i Ryssland. I augusti 1914 blev han åter utrikesminister.

Dagen efter utfärdade Galliéni sitt upprop till Paris' armé och invånare. Det lydde så här:

”Jag har fått i uppdrag att försvara Paris mot inkräktaren.

Detta uppdrag skall jag utföra till dess slut”.

Det var allt! Två korta satser! Ej ett utropstecken! Ingen åkallan till Gud! Ingen bön om någons hjälp!

Och folket svarade. Folket gav det enda svar det kunde ge på sådant språk.

Paris' vapen innefattar, som bekant, devisen: *Fluctuat nec mergitur*.³¹ Hittills hade devisen hållit streck. Ödet hade i väldiga vågor slagit över staden. Mer och oftare än någon annan huvudstad i Europas civiliserade länder hade den varit utsatt för härjningar och blod. Den hade skakat i sina grundvalar. Men den hade aldrig sjunkit.

Men nu ej en vågrörelse. Paris' invånare kommo och gingo som förr till och från sina dagliga sysselsättningar. Förgäves sökte man fröet till panik.

Athen hade blivit Sparta.

Till sist några ord om den s.k. flykten från Paris. Det talades på sin tid mycket om den, och i synnerhet utländska tidningar gävo den proportioner som kommo den som vid det tillfället vistades i Paris att le. Det talades om tåg som stannades, om tusenden och åter tusenden som i jätteköer dygntals väntade att komma fram till biljettluckorna och fly. Några enkla statistiska uppgifter kunna ge en tydlig föreställning om det absurda i dessa berättelser. Då folkräkningen, som på Galliénis order börjats den 5 september, fullbordats två dagar efter, befanns det att av Paris' 2,800,000 invånare över 2,100,000 stannat kvar. Alltså en minskning av 700,000 människor. Men man måste i fråga om denna summa ta en del andra omständigheter med i beräkningen. Dels hade redan före krigets början staden tömts på en del av sin befolkning, i fjol, liksom alla andra år, familjer som rest till badorter och landställen och av vilka i allmänhet endast de mobiliserade medlemmarna vänt tillbaka till Paris i början av augusti. Vidare måste man räkna med, att ett ej så litet antal av stadens vapenföra befolkning befann sig i de kämpande arméerna eller i armédepåerna överallt i landet, ett antal som säkert kan uppskattas till ett par hundra tusen personer. Vidare hade ej mindre än 40,000 parisare rest till Bordeaux omedelbart efter regeringen och kamrarna.

Att ”flykten” föreföll ha så stora proportioner som påstås berodde därpå att det endast var från tre à fyra stationer den kunde ske och att till följd av trupptransporter tågens antal var ytterst begränsat.

Gustaf Hellström

³¹ Ungefär: Det (skeppet) kränger men sjunker inte.

Gustaf Hellström-sällskapets verksamhetsberättelse för år 2014

Styrelse: Disa Lundgren, ordförande
Håkan Sandgren, vice ordförande
Kerstin Sjögren Fleischer, sekreterare
Roland Persson, kassör
Lennart Leopold, webbmater samt redaktör för medlemsbladet
och skriftserien
Sigurd Rothstein, redaktör för skriftserien
Bengt Granstrand, ledamot
Anders Tell, ledamot

Revisor och revisorssuppleant: Elsa Christersson resp Britt-Marie Nordström

Valberedning: Per-Olof Forslund, sammankallande, samt Mona Haglund och Hans Holmberg

Medlemmar och medlemsavgifter: Vid årsskiftet 2014/15 var antalet medlemmar ca 120 inklusive familjemedlemmar. Årsavgiften var oförändrad 125:- för medlem och 175:- för familj. Ständigt medlemskap kostar 2000:-.

Ekonomi:

Intäkterna för 2014 var 91.213 kronor i form av medlemsavgifter, sponsring samt försäljning främst vid Bokfestivalen, Bokmässan och vid våra medlemsmöten.

Utgifterna för 2014 var 65.846 kronor.

Årets resultat är därmed 25 367.

Precisering av sponsring:

Svenska Akademien	20 000:- till bokutgivningen
Kristianstads kommun	14 000:-
Sparbanken 1826	5 000:-
Handelsbanken	3 000:-
Folkuniversitetet	1 500:- till vår föreläsningsverksamhet

Verksamhet:

Styrelsen har under året haft sju protokollförda sammanträden och har i övrigt haft frekvent kontakt via e-post och telefon.

Sällskapets **skyltprojekt** avslutades för denna gång, då fem nya skyltar sattes upp i centrala stan med texter av Carl von Linné, Hjalmar Söderberg, Eva Waldemarsson och Bunny Ragnerstam (två skyltar). Sammanlagt har 25 skyltar satts upp med texter av tolv olika författare från fyra sekler.

Kultur- och Fritidsnämnden har bekostat tillverkningen av skyltarna, uppsättningen av dem samt även tryckningen av den nygjorda kartan. Vi tackar varmt för det stödet! Kartan kommer att vara tillgänglig på Turistbyrån, och så småningom också på Stadsbiblioteket.

Två litterära sällskap besökte under året Kristianstad och Gustaf Hellström-sällskapet, som också svarade för en del programpunkter under besöken. Vid Harry Martinson-sällskapets besök 4 maj informerade Lennart Leopold om Gustaf Hellströms liv och verk, och Håkan Sandgren föreläste om *Författare i Vattenriket*. Vid Hjalmar Söderberg-sällskapets besök 9–11 maj svarade Lennart Leopold för en guidad vandring genom stan på lördagsförmiddagen, och på eftermiddagen hölls ett gemensamt öppet seminarium under rubriken *Söderberg och Hellström – författare och samtidsobservatörer*. Medverkande från vårt sällskap var Sigurd Rothstein och Lennart Leopold.

Under sommaren genomförde Gustaf Hellström-sällskapet fem **guidade vandringar** i Litteraturstaden Kristianstad. Som guider fungerade Disa Lundgren, Roland Persson, Lennart Leopold och Bengt Granstrand. Avgiften var 20:-/person, och ca 15 personer deltog per gång. Till dessa vandringar hade Sällskapet dels inköpt en ”högtalarväst”, dels låtit trycka upp ett häfte med alla skylttexterna, vilket delades ut till deltagarna tillsammans med en karta med skyltarnas placering inlagd. Dessa vandringar ingick i firandet av Kristianstads 400-årsjubileum, varför bidrag lämnades av kommunen.

Liksom föregående år var utgivningen av en bok (nr 2) i **Gustaf Hellström-sällskapets skriftserie** årets största satsning. Sigurd Rothstein och Lennart Leopold har lagt ner ett mycket stort arbete på att plocka fram och sammanställa ett urval av Gustaf Hellströms texter från åren efter första världskrigets utbrott i Frankrike 1914. De har också skrivit förklarande fotnoter och avslutande essäer. Ett direkt citat ur ett av reportagen blev bokens titel: *1½ mil härifrån står världens största slag*. Sigurd och Lennart presenterade sitt arbete med boken dels vid Gustaf Hellström-sällskapets årsmöte den 6 april 2014, dels vid Sällskapets programpunkt i Regionmuseets hörsal under Bokfestivalen den 6 september, då boken förelåg i tryck.

Liksom tidigare år hade Sällskapet **ett bokbord under Bokfestivalen**, och vi är ganska nöjda med försäljningen, bl a av den nya boken.

Också vid **Bokmässan i Göteborg** 25–28 september var Gustaf Hellström-sällskapet representerat – med en monter med försäljning och ett kortare föredrag av Lennart Leopold på DELS-scenen. Vi hade ganska många besök i vår monter, och vi är också nöjda med vår försäljning under Bokmässan.

Något som upptagit en del av styrelsens tid och kostat Sällskapet en del pengar är planerna på **att digitalisera verk av Gustaf Hellström**. Den ideella föreningen *Litteraturbanken*, som stöds av Svenska Akademien, kontaktade vårt Sällskap med en önskan om samarbete kring digitalisering av Hellströmverk, där kostnaderna skulle delas lika mellan Sällskapet och Litteraturbanken. Som första verk valde vi romanen *Den gången på gatan* på dess aktualitet 100 år efter första världskrigets utbrott. Kostnaden för vårt Sällskap blev 6.200:-, och romanen finns nu att ladda ner från nätet. Litteraturbanken har erbjudit sig att på egen bekostnad digitalisera *Snörmakare Lekholm får en idé*, och förhoppningen är, att vi med stöd av sponsorer så småningom skall kunna få i första hand hela Petreus-serien digitaliserad.

Under året har Gustaf Hellström-sällskapet kunnat utöka sitt **bestånd av Hellströmverk**, dels genom bokgåvor, dels genom inköp. Böckerna kommer att säljas vid våra bokbord.

Kontakter med medlemmar

Liksom föregående år har Gustaf Hellström-sällskapet under år 2014 bjudit in till två medlemsmöten – **årsmötet söndagen den 9 april och höstmötet söndagen den 19 oktober**. Vid årsmötet berättade Sigurd Rothstein och Lennart Leopold om sitt arbete med årets bok, och på höstmötet höll f.d. Konsthallschefen Thomas Kjellgren ett föredrag om *Konstströmningar i Paris under början av 1900-talet*, dvs den tid då Gustaf Hellström vistades där och hade många kontakter med författare och konstnärer. Medverkade gjorde också Mirókännaren Nils Tryding som berättade och visade film från sina och Thomas Kjellgrens två gemensamma besök i Senlis.

Två medlemshäften har skickats ut, med bl.a. information från ordföranden och med – som huvudnummer – en kommenterad nytryckning av Gustaf Hellströms framsynta skrift *Vår tids ungdom* från våren 1914. Andra bidrag var en text om kärleksförvecklingarna i Senlis samma vår och inte minst Tommy Gustavssons tänkvärda text om romanen *Kring en kvinna* – även den från 1914. Också ett julkalendersbrev har sänts ut till alla medlemmar inför årsskiftet 2014-15.

Vi i Gustaf Hellström-sällskapets styrelse är nöjda med årets verksamhet och vi vill varmt tacka alla som på olika sätt stött den, främst våra trogna medlemmar men också våra sponsorer. **TACK** alla för att ni gjort vårt arbete att lyfta fram Gustaf Hellströms liv och verk möjligt!

För styrelsen för Gustaf Hellström-sällskapet

Disa Lundgren

Roland Persson

Kerstin Sjögren Fleischer

Ordförande

Kassör

Sekreterare

Hellström-Nytt...

Mail till Sällskapet bör i fortsättningen skickas till lennart.leopold@comhem.se

Litteraturbanken

hjälper oss att digitalisera Gustaf Hellströms romaner. Först ut var *Den gången*, som utspelar sig i första världskrigets Frankrike. Den kan nu laddas ner gratis från www.litteraturbanken.se

Årsmötet 2015

Gustaf Hellström-sällskapet håller årsmöte i samarbete med Folkuniversitetet söndagen 19/4, kl 15 i Gustaf Hellström-rummet på Stadsbiblioteket.

Under rubriken "Världsreportern från Kristianstad" berättar sedan Sveriges Pressombudsman (PO) Ola Sigvardsson – född och uppvuxen i Kristianstad – om sitt uppdrag och funderar kring Gustaf Hellström som skribent i *Dagens Nyheter*.

Litterära vandringar i Kristianstad

kommer att ordnas även i år, men detaljerna är ännu inte klara. Information kommer att finnas på hemsidan!

Sällskapet arbetar nu med en tredje bok i skriftserien

vilken ska handla om Gustaf Hellströms journalistik i *Dagens Nyheter*. Den preliminära titeln är 'Man vadade ständigt upp till knäna i sensationer eller nyheter'. Redaktörer denna gång är Lennart Leopold och Roland Persson.

Bokfestivalen i Kristianstad 2015

Lördagen den 5 september ordnar vi bokbord, där vi bland annat säljer vår nya bok. I övrigt är programmet inte klart. Information kommer att finnas i nästa medlemsblad och på hemsidan.

Bokmässan i Göteborg 2015

För fjärde året i rad kommer Gustaf Hellström-sällskapet att vara på plats i Göteborg under alla mässdagarna, tillsammans med andra litterära sällskap.

För livets alla skeden...

Vi vill vara en vän för livet. Både i med- och motgång. Därför har vi egna specialister inom företag, aktiehandel, juridik, försäkring och Private Banking som kan hjälpa dig genom livets alla skeden.

Välkommen till en bank för livet!

Gustaf Hellström-sällskapet är ett ideologiskt fristående sällskap, som verkar för att lyfta fram Gustaf Hellströms litterära författarskap och journalistik. Sällskapet har sitt säte i Kristianstad.

Adress: c/o Lennart Leopold, Floravägen 74, 291 43 Kristianstad

OBS! Ny mailadress: lennart.leopold@comhem.se

Hemsidans adress: www.gustafhellstrom.se

Styrelse: Disa Lundgren, ordförande; Håkan Sandgren, vice ordförande; Roland Persson, kassör; Kerstin Sjögren Fleischer, sekreterare; Bengt Granstrand, vice sekreterare; Lennart Leopold, Sigurd Rothstein och Anders Tell, ledamöter

Hedersmedlemmar: Christina Hamrin, Hans Holmberg och Daniel Soutine

Ständigt medlemskap: *Kristianstadsbladet*

Medlemsblad, redaktör: Lennart Leopold

Skriftserien, redaktörer: Lennart Leopold, Roland Persson och Sigurd Rothstein

Hemsida, redaktör: Lennart Leopold

Medlemsavgift från och med 2013: 125 kronor för enskild medlem, 50 kronor för familjemedlem. Engångsavgift för ständigt medlemskap är 2000 kronor. Medlemsavgiften betalas på **bankgiro 5584-8147**. Glöm inte att skriva ditt namn och adress!

Årets sponsorer: Folkuniversitetet, Handelsbanken, Kristianstad Bokhandel, Kristianstads kommun, Sparbanken 1826 samt Svenska Akademien